

«تحلیل جامعه شناختی رابطه بین اعتماد اجتماعی و پایبندی مذهبی دانشجویان»
«مطالعه موردی؛ دانشجویان دانشگاه پیام نور استان سمنان»

منیره مرادی نسب^۱، حبیب الله کریمیان دهقی^۲، هوشنگ ظهیری^۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۱۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۰۱

چکیده

اعتماد اجتماعی و پایبندی مذهبی دو مفهوم اجتماعی و بسیار پرکاربرد هستند که امروزه مورد توجه محققان قرار گرفته اند. در ارتباط این دو مفهوم خیلی از متغیرها و عوامل دیگر می‌توانند دخیل باشند. هدف از مقاله حاضر؛ بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی و پایبندی مذهبی دانشجویان است. روش تحقیق از نوع کمی و پیمایش با استفاده از تکنیک پرسشنامه با حجم نمونه ۴۰۰ نفری در بین دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور استان سمنان در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ انجام گرفته و از شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی استفاده شده است. جهت تحلیل داده‌ها تحلیل عاملی اکتشافی و آزمون‌های همبستگی استفاده شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین پایبندی مذهبی و اعتماد اجتماعی دانشجویان رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. یعنی با افزایش اعتماد اجتماعی، پایبندی مذهبی نیز حاصل می‌شود و بالعکس. علاوه بر این، نتایج بیانگر وجود ارتباط مثبت و معنی‌داری بین ابعاد اعتماد اجتماعی (اعتماد نهاد، اعتماد بین شخصی و اعتماد تعمیم یافته) و ابعاد متغیر دینداری (اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی) بود. نتایج نشان داد که اعتماد اجتماعی بیشتر از همه با بعد مناسکی پایبندی مذهبی ارتباط معناداری دارد. و با بعد تجربی رابطه معناداری ندارد.

واژگان کلیدی: اعتماد اجتماعی، پایبندی مذهبی، اعتماد نهادی، تعمیم یافته، شخصی، بعد مناسکی، تجربی، پیامدی

(Email: m_moradinab@yahoo.com)

^۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

(Email: habibkarimian@yahoo.com)

^۲ استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران (نویسنده مسئول)

(Email: ho128z@yahoo.com)

^۳ استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

مقدمه و طرح مساله

مطالعات و تحقیقات انجام شده در ایران نشان می‌دهد که در سال‌های پس از جنگ بویژه دهه اخیر، گرایش‌ها و تمایلات مذهبی مردم در مقایسه با اوایل انقلاب کاسته شده است. البته عوامل مختلفی چون؛ فقر، فشار مالی، تغییر نظام ارزش‌های جامعه از طریق پرورش نیازهای مادی و معنوی با تبلیغات گسترده و گسترش روزافزون برنامه‌های جذاب مختلف فرهنگسراها، فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی و ویدئویی، آموزش ناصحیح محتوای مذهبی، ضعف دارندگان نقش هدایت یا روحانیت و روش‌های ارائه دین از سوی این نهادها موجب تضعیف دین گردیده است (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۳).

در پیشرفت و ترقی هر کشوری قشر جوان و تحصیلکرده نقش مهمی دارند. بر خلاف گذشته امروزه جوانان و به خصوص دانشجویان در حال تحصیل در دانشگاه و هر روزه مواجه با مسائل متعدد سیاسی و اجتماعی روز جامعه بوده و با رشد فزاینده تکنولوژی و ارتباطات فراملی در معرض نظام‌های ارزشی جدید قرار دارند بطوری که برمبنای اینکه والدینشان چه دینی دارند و به چه اصول و عقایدی پای بند هستند عمل نکرده و سعی دارند با مطالعه و کنکاش به شناختی منطقی و مبتنی بر دانش برسند. کشور ما به مثابه یک کشور در حال گذار از سنت به مدرنیته و کشوری که نظام سیاسی حاکم بر آن یک نظام دینی (جمهوری اسلامی) می‌باشد و نقش دین در امور مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه پررنگ است، عملکردهای نظام سیاسی حاکم نیز با معیار دین سنجیده می‌شود (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۹). به نظر می‌رسد به دنبال وقایع مختلف سیاسی، اجتماعی و فشارهای مجامع بین‌المللی در برخی از زمینه‌ها اعتماد مردم به عملکرد نظام جمهوری اسلامی تضعیف شده و از آنجا که دین در نظام سیاسی ایران عنصری تعیین‌کننده می‌باشد این امر موجب شده که اعتماد جوانان و نوجوانان کشور به خصوص قشر دانشجویی نسبت به کارکردهای واقعی دین تا حدودی مورد خدشه واقع شود.

دانشگاه به عنوان یکی از نهادهای مهم علمی و مدرن به عنوان مکانی در نظر گرفته می‌شود که در سطوح مختلف دانشگاهی؛ دانشجویان بیشتر با روند مدرنیزاسیون آشنا می‌شوند. اما یکی از موضوعاتی که در این زمینه مطرح است عمدتاً نهادی مسئول در ارائه سطح مناسبی از دین‌داری به دانشجویان از کارآیی لازم برخوردار نبوده و در ایفای نقش قوی در روند جامعه‌پذیری دانشجویان از توانایی کافی برخوردار نمی‌باشند. در واقع شرایط امروزی حاکم بر دانشگاه‌ها، یعنی با گسترش یافتن سریع دانشگاه، ایجاد عرصه‌های جدید علمی، افزایش شدید تعداد دانشجو، دگرگونی ساختار طبقاتی دانشجویان، همچنین تغییرات اقتصادی و اجتماعی وسیع و در نتیجه افزایش فزاینده تعامل با افرادی خارج از محوره‌های خویشاوندی و نظایر آن نیاز به اعتماد اجتماعی را جدی‌تر ساخته است. تحقیقات و پژوهش‌های متعدد نشان می‌دهند هر چه ارزش‌های دینی در جامعه ای تقویت شده باشند، رفتار افراد پیش‌بینی‌ناپذیرتر می‌شود، زیرا افراد در چارچوب قواعد خاصی رفتار می‌کنند و قابلیت اعتماد به افراد بیشتر و مناسبات اجتماعی روان‌تر و کم‌هزینه‌تر صورت می‌گیرد. به عبارتی دیگر دینداری بر مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه تاثیر مثبت و معنی‌داری دارد (موسوی و همکاران ۱۳۹۷). کندوانی اصل (۱۳۹۴) در تحقیق خود در دانشگاه تبریز به این نتیجه می‌رسد که دینداری از طریق ایجاد ذهنیت‌های انسجام‌بخش یا ایجاد پیوندهای شبکه‌ای بر افزایش سطح و میزان اعتماد اجتماعی اثر می‌گذارد و می‌تواند در سطح کلان نقش مثبتی ایفا می‌کند همچنین نتایج تحقیق نیاز آذری نشان داد اعتماد اجتماعی دانشجویان بر حسب جنسیت، وضعیت تأهل، وضعیت اقتصادی و پایگاه اجتماعی متفاوت است. دانشجویانی که وضعیت اقتصادی متوسط داشته‌اند از اعتماد اجتماعی بالاتری برخوردار بوده‌اند. با افزایش مشارکت اجتماعی و سیاسی، افزایش ارتباطات دوستانه و خانوادگی، افزایش روابط اجتماعی درون‌گروهی و بیرون‌گروهی و افزایش عضویت و شرکت در انجمن‌های علمی و فرهنگی، داوطلبانه و خیریه می‌تواند اعتماد اجتماعی دانشجویان را ارتقاء دهد (نیاز آذری و همکاران، ۱۳۹۴). بدین منظور در مطالعه حاضر مهمترین هدف «شناخت تأثیر میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان بر میزان پای‌بندی مذهبی آنهاست. همچنین شناخت و بررسی وضعیت مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی؛ پای‌بندی مذهبی به دین اسلام؛ اعتقادات، مناسک مذهبی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی دانشجویان و

مقایسه دانشجویان دانشگاه‌ها صورت خواهد پذیرفت. از این رو برای به دست آوردن سنجش سطح اعتماد در جامعه دانشگاهی که به عوامل بسیار متعدد و متنوعی وابسته است نیاز به بررسی‌های گسترده و وسیعی دارد که دین‌داری و پایداری به آن از جمله آنها می‌باشد. بنابراین پاسخ به این پرسش مهم که رابطه میان اعتماد اجتماعی و پایداری به دین در میان دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور استان سمنان چگونه است هدف نهایی این بررسی است.

اهمیت و ضرورت

امروزه یکی از امور بارزی که به نقش و اهمیت آن در مسائل مختلف سیاسی و اجتماعی کشور تأکید می‌شود بحث حضور و مشارکت افراد جامعه در تصمیم‌گیری‌های مهم و سرنوشت ساز آن جامعه است که مستلزم وجود اعتماد مردم نسبت به نظام حاکم و نهادهای وابسته به آن می‌باشد پرداختن به این موضوع از آن جهت دارای اهمیت و ضرورت است که:

- با توجه به اسلامی بودن نظام سیاسی حاکم بر کشور ایران به نظر می‌رسد که بین کاهش اعتماد اجتماعی افراد جامعه در دهه‌های اخیر که بسیاری از محققان بر آن تأکید داشته‌اند (آزادارمکی، ۱۳۸۳؛ آزادارمکی و کمالی، ۱۳۸۳؛ شارع پور، ۱۳۸۰ و رفیع پور، ۱۳۷۸) و نقش مهم حضور دانشجویان به عنوان گروه سرنوشت ساز و روشنفکر جامعه در عرصه‌های مهم سیاسی و اجتماعی کشور، پرداختن به موضوع و ارزیابی و رصد کردن آن یکی از مهمترین مسایل است.

- در حال حاضر، بنابر اقتضانات جهانی جمعه جوامع از جمله جامعه ما به دلیل برخورداری از ویژگی‌های خاص نظیر ورود تکنولوژی، انقلاب اطلاعات و ارتباطات، وسعت و تنوع جغرافیایی و فرهنگی، وجود مسائل جدید، به دنبال آنچه که گیدنز از آن به عنوان ازجاکنندگی یاد می‌کند بسیار است و به دلیل جدایی زمانی و مکانی پدیده‌های اجتماعی، سنجش اعتماد در روابط بین افراد و میان افراد با گروه‌ها و سازمان‌ها دارای اهمیت یافته است.

- اعتماد اجتماعی در روابط بین شخصی، انتزاعی و تخصصی عامل مهمی در پیشرفت جامعه به شمار می‌آید و لازمه شکل‌گیری پیوندها و معاهدات اجتماعی است. اعتماد اجتماعی ایجادکننده تعاون و هم‌یاری است و فقط در این حالت است که در عین وجود تفاوت‌ها قادر به حل مشکلات و انجام تعهدات اجتماعی می‌شود. با این وجود بررسی‌ها نشانگر آن است که نوعی مسئله در اساسی‌ترین شاخص سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد اجتماعی به وجود آمده است که مستلزم بررسی دقیق و علمی است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۸).

- بحث از اعتماد در میان دانشجویان دارای اهمیت فراوانی است و به دو لحاظ بایست مورد توجه قرار داد و به عنوان یک مساله اجتماعی مورد توجه قرار گیرد: نخست) کاهش اعتماد اجتماعی می‌تواند کل جامعه را نیز تحت تاثیر قرار دهد. دانشجویان به علت دارا بودن شبکه وسیع ارتباطات اجتماعی از اعتبار و امکانات بیشتری برای اثرگذاری فرهنگی و سیاسی برخوردارند و با توجه به این که آینده سازان جامعه‌اند، بر میزان اهمیت و تاثیرگذاری شان افزوده می‌شود. دوم) کاهش اعتماد اجتماعی مبتنی بر عوامل صرفاً شخصی نیست بلکه نتیجه تحولات ساختاری و فرایندهایی است که در جامعه رخ می‌دهد و همیشه باید آن را به مثابه نشانه وجود یک وضعیت ناسالم هژمونیک در جامعه تلقی کرد. لذا این بحث از آن جهت دارای ضرورت است که کاهش اعتماد اجتماعی می‌تواند آنها را به انزوا بکشاند و از آنجا که بی‌اعتمادی کاملاً مسری است، کاهش اعتماد اجتماعی می‌تواند منجر به کاهش در دیگر اعتمادهای نهادین، انتزاعی و ... شود.

- در جامعه کنونی ایران که جامعه‌ای در حال گذار می‌باشد، حفظ نظم اجتماعی از جمله مقولات بسیار اساسی است که از عوامل عدیده‌ای متأثر می‌باشد؛ مخصوصاً که با فرایند جهانی شدن به مدد ابررسانه‌ها و اشاعه فرهنگ‌های مخرب غیر دینی، چالش‌های فراوانی فرا روی جوامع اسلامی ایجاد شده است. لذا یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار در عبور از این چالش‌ها و موانع سخت توجه به دین در راستای تقویت اعتماد اجتماعی که به تبع آن امنیت اجتماعی حاصل می‌گردد؛ یعنی از رهگذر

- دین و اشاعه آموزه های غنی دینی می توان با گسترش شعاع اعتماد در جامعه، ثبات اجتماعی را به ارمغان آورد؛ امری که نتیجه آن می تواند در قالب توسعه پایدار اجتماعی متجلی گردد.
- برای داشتن جامعه ای سالم و با ثبات و همچنین شکوفایی استعداد افراد جامعه باید بحث های مربوط به اعتماد اجتماعی جوامع را جدی گرفت و با شناسایی عوامل مؤثر بر آن، جامعه و افراد آن را به سمتی سوق داد تا در صدد افزایش این ویژگی ها در خود برآیند.
- بحث تغییر رویکر در بعضی از دانشجویان که در آنها مواردی از جمله حالات بدبینی به دین و مذهب، کم رنگ شدن اعتقادات مذهبی در مواجهه با گروه های دیگر برخورد می کنند و وارد مذاکره و گفت و گو می شوند، دیده شده است که غالب آنها عملکرد منفی نظام حاکم در زمینه های مختلف و همچنین عدم اعتماد به دولت در حل مسائل کشور را موجب کم رنگ تر شدن اعتقادات خود می دانند.

۱- پیشینه تحقیق

الف) پیشینه داخلی

- موسوی و همکاران (۱۳۹۷)؛ طی تحقیقی با عنوان: بررسی نقش دینداری در اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه لرستان، اشاره می کنند افرادی که نسبت به انجام دادن اعمال دینی خود مصمم ترند، از اعتماد بیشتری در روابط اجتماعی خود نسبت به سایر افراد برخوردارند. بدین صورت که انجام دادن اعمالی مانند نماز، شرکت در آئین های مقدس و مشارکت در فعالیت های دینی، روابط اجتماعی و کنش میان افراد را افزایش می دهد و به مرور، به ایجاد اعتماد نسبت به یکدیگر در بین افراد منجر می شود. بنابراین، هر چه ارزش های دینی در جامعه ای تقویت شده باشند، رفتار افراد پیش بینی ناپذیرتر می شود، زیرا افراد در چارچوب قواعد خاصی رفتار می کنند و قابلیت اعتماد به افراد بیشتر و مناسبات اجتماعی روان تر و کم هزینه تر صورت می گیرد. به علاوه نتایج پژوهش حاکی از آن است که در سطح اطمینان ۹۵ درصد دینداری بر مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه لرستان تاثیر مثبت و معنی داری دارد.
- عباس زاده و میرزایی (۱۳۹۷)؛ در مطالعه ای با عنوان: نقش دین در توسعه شبکه اعتماد اجتماعی دانشجویان دانشگاه تبریز، به این نتیجه رسیدند که بین دینداری و اعتماد اجتماعی رابطه ای مثبت و معنادار وجود دارد. یعنی با افزایش میزان دینداری، افزایش در اعتماد اجتماعی نیز حاصل می شود. علاوه بر این، نتایج پژوهش بیان کننده وجود ارتباط مثبت و معنادار بین ابعاد اعتماد اجتماعی (اعتماد بین فردی، اعتماد تعمیم یافته و اعتماد نهادی) و ابعاد دینداری (اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی) بود.
- کندوانی اصل و تقی لو (۱۳۹۴)؛ در پژوهشی با عنوان: «بررسی رابطه ی دینداری و اعتماد اجتماع در میان دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز» به این نتیجه دست یافتند که بین دینداری و اعتماد اجتماعی رابطه ی مثبت و معنی داری وجود دارد. بدین معنا که دینداری از طریق ایجاد ذهنیت های انسجام بخش یا ایجاد پیوندهای شبکه ای بر افزایش سطح و میزان اعتماد اجتماعی اثر می گذارد و نقش مثبتی ایفا می کند.
- قالیبافان (۱۳۹۴)؛ در پژوهشی با عنوان «رابطه اعتماد اجتماعی و آمادگی برای توسعه اقتصادی، مورد مطالعه شهر بیرجند» با این سوال که آیا آمادگی برای توسعه اقتصادی را می توان براساس سازه اعتماد اجتماعی تبیین نمود؟ و با استفاده از رویکردی تلفیقی مشتمل بر نظریه فرهنگ گرایی وبر، نظریه اقتصاد نهادی و نظریه پاتنام به بررسی سنجش میزان اعتماد اجتماعی و مؤلفه های آن در شهر بیرجند و تبیین ارتباط آن با اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی از طریق روش کمی (پیمایش)، ۴۰۰ نفر از مردم شهر بیرجند را به شیوه خوشه ای چندمرحله ای به عنوان نمونه انتخاب کرده و به این نتیجه رسیده است که نظام

آمادگی در جهت توسعه اقتصادی در منطقه در سطح بالایی می‌باشد و ظرفیت بسیار بالایی از اعتماد اجتماعی و رابطه اش با اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی وجود دارد.

- ابراهیمی، بابازاده بایی و میرمحمد تبار (۱۳۹۴)؛ در پژوهشی تحت عنوان «اعتماد اجتماعی و تشکلهای دانشجویی؛ تبیین تجربی اعتماد اجتماعی دانشجویان عضو و غیر عضو تشکلهای دانشجویی دانشگاه مازندران» با این سؤال که چه عوامل اجتماعی بر افزایش و کاهش میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان دانشگاه مازندران تأثیر گذار است؟ با استفاده از تئوری‌های پاتنام، رزستین و استول^۱ و با استفاده از روش پیمایش، ۳۷۵ نفر از دانشجویان دانشگاه مازندران را مورد مطالعه قرار داده و تأثیر متغیرهای مستقل تبیین کننده اعتماد اجتماعی شامل متغیرهای احساس امنیت، استفاده از رسانه‌های داخلی، امید به آینده، استفاده از رسانه‌های خارجی، تجربه تبعیض و عضویت در تشکلهای اعتماد اجتماعی دانشجویان دانشگاه مازندران را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده اند که متغیرهای تجربه تبعیض و استفاده از رسانه‌های خارجی بر اعتماد اجتماعی تأثیر منفی دارند ولی متغیرهای احساس امنیت، استفاده از رسانه‌های داخلی، امید به آینده و عضویت در تشکلهای اعتماد اجتماعی تأثیر مثبت دارند.

- نیازآذری، عبداللهی (۱۳۹۴)؛ در پژوهشی تحت عنوان «مقایسه میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان برحسب متغیرهای شخصی (دانشجویان دوره کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد ساری)» با این سؤال که آیا میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری بر حسب متغیرهای شخصی متفاوت است؟ میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان این دانشگاه را بر حسب متغیرهای پایگاه اجتماعی، وضعیت اقتصادی، جنسیت و وضعیت تأهل بررسی کرده و به این منظور ۲۶۹ نفر از دانشجویان دوره کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد ساری را با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی بر حسب جنسیت به عنوان نمونه انتخاب کرده و با انجام پیمایش به این نتیجه رسیده است که اعتماد اجتماعی دانشجویان بر حسب جنسیت، وضعیت تأهل، وضعیت اقتصادی و پایگاه اجتماعی متفاوت است. دانشجویانی که وضعیت اقتصادی متوسط داشته اند از اعتماد اجتماعی بالاتری برخوردار بوده اند. همچنین افزایش مشارکت اجتماعی و سیاسی، افزایش ارتباطات دوستانه و خانوادگی، افزایش روابط اجتماعی درون گروهی و بیرون گروهی و افزایش عضویت و شرکت در انجمن‌های علمی و فرهنگی، داوطلبانه و خیریه می‌تواند اعتماد اجتماعی دانشجویان را ارتقاء دهد.

- باقریانی (۱۳۹۳)؛ در پژوهشی با عنوان «رابطه دینداری با اعتماد اجتماعی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بهبهان» به این نتیجه رسید که بین دینداری و اعتماد اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. وجود همبستگی زیاد بین دینداری و اعتماد اجتماعی بدان معناست که هر اندازه افراد اعتقاد بیشتری به دین داشته باشند، به همان اندازه میزان اعتماد بیشتری برخوردار خواهند بود. بنابراین می‌توان با افزایش سطح دینداری، به افزایش اعتماد اجتماعی کمک کرد.

- کیاکجوری و افراسیابی (۱۳۹۱)؛ در پژوهشی با عنوان «مطالعه اعتماد اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در میان دانشجویان» با این سؤال که دانشجویان به عنوان بخش بزرگ و اثرگذار جامعه چقدر به افراد و نهادهای اجتماعی اعتماد دارند و میزان اعتماد آن‌ها با چه عوامل و ویژگی‌هایی رابطه دارد و چه پیامدهایی به همراه دارد؟ ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز و دانشگاه پیام نور شیراز را به عنوان نمونه انتخاب و با انجام پیمایش این نتیجه رسیده‌اند که میزان اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان از حد متوسط بالاتر است و از میان ابعاد سه گانه اعتماد اجتماعی (خاص، عام و نهادی)، اعتماد خاص یعنی اعتماد به دوستان، خویشاوندان و اعضای خانواده از ابعاد دیگر بیشتر است و احساس امنیت و پایداری دینی مهم ترین متغیرها در تبیین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان هستند.

¹ Putnam, Rustin and Stoll

- حاجیانی، رضائی و فلاح زاده (۱۳۹۱)؛ در پژوهشی تحت عنوان «اعتماد اجتماعی به مدیریت شهری و عوامل مؤثر بر آن» با این سؤال که آیا شهروندان تهرانی به حوزه مدیریت شهری (مدیران و کارکنان شهری و عملکرد شهرداری تهران) چه میزان اعتماد دارند؟ با استفاده از روش پیمایش، ۴۰۰ نفر از شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن شهر تهران با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای متناسب با حجم انتخاب و از طریق ابزار پرسشنامه میزان اعتماد آن‌ها به حوزه مدیریت شهری را مورد پرسش قرار داده و به این نتیجه رسیده‌اند که میزان اعتماد شهروندان به مدیریت شهری تهران در سطح پایینی است. پاسخگو بودن، وحدت هنجاری و وجود شفافیت سازمانی از مهم‌ترین عوامل تغییر مثبت و ارتقای سطح اعتماد شهروندان تهرانی به مدیریت شهری تهران است.
- محسنی تبریزی و معید فر و گلابی (۱۳۹۰)؛ در پژوهشی با عنوان «بررسی اعتماد اجتماعی با نگاهی نسلی به جامعه» با این سؤال که اعتماد اجتماعی در بررسی مقایسه‌ای در نسل‌های مختلف در چه وضعیتی است و آیا تفاوتی بین نسل‌های مختلف در جامعه از نظر میزان اعتماد اجتماعی وجود دارد؟ و اگر وجود دارد این تفاوت ناشی از چیست؟ و نهایتاً اینکه آیا عوامل و ویژگی‌های فردی بر میزان اعتماد اجتماعی در بین نسل‌ها تأثیرگذار است؟ با استفاده از روش کمی - پیمایش، مطالعه‌ای را در بین ۶۷۰ نفر از افراد بالای ۱۵ سال در شهر تبریز انجام داده و به این نتیجه رسیدند که بین اعتماد اجتماعی نسل‌های سه گانه (قبل از جنگ و انقلاب، نسل جنگ و انقلاب و نسل بعد از انقلاب و جنگ) تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین ارزیابی هنجاری و نهادی نسل‌های مختلف از فضای جامعه بر میزان اعتماد اجتماعی نسل‌های مختلف مؤثر است.
- هزارجریبی و مروتی (۱۳۹۰)؛ در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی: مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه تهران» به صورت مقایسه‌ای به بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی و دانشکده‌های فنی و مهندسی دانشگاه تهران پرداخته و با استفاده از پیمایش، ۳۷۰ نفر را به عنوان نمونه انتخاب و به این نتیجه رسیده‌اند که اعتماد اجتماعی یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی است. متغیرهای جنسیت، میزان استفاده از اینترنت و مشارکت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، مشارکت در انجمن‌های علمی - ادبی و فرهنگی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی دانشجویان بر میزان اعتماد اجتماعی آن‌ها مؤثر است. همچنین میزان اعتماد اجتماعی در بین مردان بیشتر از میزان اعتماد اجتماعی در بین زنان می‌باشد. در مقایسه با جنس مخالف در ارتباطات روزمره خود کمتر به دنیای پیرامون خود اعتماد می‌کنند. عضویت در گروه‌های اجتماعی میزان اعتماد اجتماعی را تقویت می‌کند. همچنین افراد با پایگاه اقتصادی و اجتماعی بالاتر بیش از افراد با پایگاه پایین‌تر به دنیای پیرامون خود اعتماد می‌کنند.
- ادیبی سده (۱۳۸۹)؛ در پژوهشی تحت عنوان «سنجش اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در مراکز شهرستان‌های چهارمحال و بختیاری» با این پرسش که میزان اعتماد اجتماعی در مراکز شهرستان‌های استان چهارمحال و بختیاری چه حد است؟ و مهم‌ترین عوامل مؤثر و مرتبط با آن کدامند؟ با استفاده از روش کمی و پیمایش، ۶۱۲ نفر را در ۶ شهر مرکز استان به عنوان نمونه انتخاب و به این نتیجه رسیده‌اند که اعتماد اجتماعی به عنوان مهم‌ترین سازه سرمایه اجتماعی و از مهم‌ترین مفاهیم مطرح در حوزه علوم اجتماعی معاصر است
- مهدوی، ادریسی و رحمانی خلیلی (۱۳۸۸)؛ در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر دینداری بر اعتماد اجتماعی شهروندان تهرانی» با این سؤال که آیا دینداری شهروندان تهرانی می‌تواند بر اعتماد اجتماعی آنان مؤثر باشد؟ از چه مسیری؟ و به چه میزان؟ با استفاده از پیمایش، ۳۹۱ خانواده تهرانی در ۵ منطقه شهر تهران با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، طبقه‌بندی نامتناسب مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه رسیده‌اند که متغیر دینداری به طور مستقیم بر اعتماد اجتماعی مؤثر است چون یکی از کارکردهای مهم دین ایجاد اعتماد و اطمینان اجتماعی است که در دوران گذار از سنت به مدرنیته تضعیف و ارزش‌های

مدرن جایگزین آن می‌شود. همچنین به طور غیر مستقیم متغیرهای مستقل ثانویه، تیپ شخصیتی، معاشرتی، مشارکتهای داوطلبانه بر اعتماد اجتماعی اثرگذار است.

- نوابخش و همکاران (۱۳۸۸)؛ طی پژوهشی با عنوان «بررسی میزان پابندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار»، اشاره می‌کنند: بین گرایش دینی والدین و میزان پابندی دانشجویان به مذهب رابطه وجود دارد. فرزندان در خانواده چشم به دنیا می‌کشند و تا حدود ۶ سالگی همراه همیشگی آنان خانواده و به خصوص پدر و مادر هستند، بنابراین در تمام مسائل فرهنگی و مذهبی و دینی از آنها متأثر هستند و خانواده جزء لاینفک زندگی وی می‌شود. کودک در خانواده از خدا می‌شنود، عبادات پدر و مادر را می‌بیند و گاهی همراه آنان در مراسم عبادی شرکت می‌کند و گاهی یکی از مراسم عبادی در منزل آنها انجام می‌شود. او هر ساله شاهد یک ماه روزه داری خانواده است هر روز شاهد نمازهای یومیه آنان است و حداقل سالی یکبار شاهد مراسم عزاداری امام حسین (ع) است و به قول برخی دینداران اگر دین و اعتقاد را از مردم بگیریم، چیزی برای آنها باقی نمی‌ماند. در نهایت آزمون فرضیه‌ها نشان داد که: رابطه معنی دار بین جنسیت دانشجویان، بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی دانشجویان، بین میزان پابندی دینی والدین دانشجویان و بین میزان بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی با میزان پابندی مذهبی دانشجویان تأیید شد.

- قدیمی (۱۳۸۶)؛ در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه‌های زنجان» با این سؤال که آیا میزان اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه‌های زنجان به عنوان محور روابط اجتماعی با ویژگی‌های فردی و موقعیتی دانشجویان و تعاملات اجتماعی آنان با گروههای اجتماعی، میزان سرمایه‌های اجتماعی (میزان امنیت اجتماعی، حمایت از نظم اجتماعی موجود، تعهد اجتماعی، انومی اجتماعی، بیگانگی اجتماعی، امیدواری اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، منزلت اجتماعی، اقتدار اجتماعی و ریسک پذیری اجتماعی) رابطه دارد؟ به این نتیجه رسیده است که از نظر دانشجویان دانشگاه‌های زنجان متغیرهای میزان مشارکت اجتماعی، همبستگی اجتماعی و امنیت اجتماعی نسبت به سایر متغیرها بیشترین سهم را در تبیین و پیش بینی اعتماد اجتماعی دارد.

ب) پیشینه خارجی

- نیکلاس برگرن (۲۰۱۷)؛ طی تحقیقی با عنوان «آیا دینداری اعتماد اجتماعی را تقویت می‌کند یا دلسرد می‌کند؟» اشاره می‌کند: ما به تأثیر دینداری بر اعتماد اجتماعی می‌پردازیم، اعتماد به عنوان سهم مهم احساس در بین جمعیتی که فکر می‌کنند در کنار هم می‌توانند زندگی کنند، دلالت دارد؛ ما از ۱۰۵ داده و ۴۳ کشور آمریکا با استفاده از داده‌های جدید از نظرسنجی جهانی گالوپ^۱، به اندازه‌گیری دینداری توسط این جمعیتی که به این سوال پاسخ می‌دهند پرداختیم "آیا دین بخشی مهم از زندگی روزمره شماست؟" نتایج تجربی ما نشان می‌دهد اثرات قوی، منفی و علیت دینداری بر اعتماد اجتماعی، چه در سطح بین‌المللی و چه در ایالات متحده آمریکا، وجود دارد. اندازه این اثر با افزایش درجه تنوع مذهبی، بیشتر می‌شود.

- دیگمانز و آنگل (۲۰۱۵)؛ در پژوهشی با عنوان «مطالعه تأثیر متقابل مشارکت مذهبی و زمینه مذهبی بر اعتماد اجتماعی» به این نتیجه رسیده‌اند که دینداری یک پدیده چند بعدی است. در جوامع مذهبی، اهمیت خداوند و زمینه مذهبی در زندگی مردم مکانیزم‌هایی هستند که بر افزایش و کاهش اعتماد اجتماعی تأثیر دارند. آنها با استفاده از رگرسیون چند مرحله‌ای لجستیک دریافته‌اند که ادغام در جوامع مذهبی، اعتماد را تقویت می‌کند. در مقایسه با سایر مطالعات آنها به این نتیجه رسیده‌اند که تنوع مذهبی اعتماد اجتماعی را افزایش می‌دهد.

^۱ Gallop

- ریچارد ترانمولر (۲۰۱۱)؛ در پژوهشی با عنوان «دین به عنوان منبع اعتماد اجتماعی؛ تجزیه و تحلیل چند وجهی مناطق ۹۷ گانه آلمان» اثر دینداری فردی و زمینه مذهبی بر میزان اعتماد اجتماعی را در سطح ۹۷ منطقه کوچک آلمان مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه رسیده است، پروتستان‌ها نسبت به کاتولیک‌ها اعتماد اجتماعی بالاتری دارند. اگرچه افراد کاتولیک نسبت به افراد غیر مذهبی اعتماد بیشتری دارند اما نسبت به اعضای گروه‌های کوچک‌تر مسیحی و مسلمانان به لحاظ میزان اعتماد متفاوت نیستند. همچنین وجود کلیسا به عنوان منبع اعتماد اجتماعی در میزان دینداری متعلق مختلف، نقش‌های مختلفی داشته است.
- فرانسیس و کارتر (۲۰۰۸)؛ طی تحقیقی با عنوان «پایندی مذهبی دانش آموزان در مدارس دینی و غیر دینی انگلستان» اشاره می‌کنند که همبستگی مثبتی بین پایندی مذهبی والدین و فرزندان وجود دارد. محققان اشاره می‌کنند که جامعه پذیری مذهبی فرزندان که در مدارس مذهبی تحصیل می‌کنند بیشتر است. همچنین کودکانی که پایندی مذهبی بیشتری دارند بیشتر از دیگران سازگارترند و بالاترین عملکرد تحصیلی را دارند.
- تان و ووگل (۲۰۰۵)؛ در مقاله‌ای با عنوان «مذهب و اعتماد: یک مطالعه تجربی» با استفاده از روش پیمایش و یک پرسشنامه رابطه بین مذهب و اعتماد را سنجیده و سپس با بررسی رابطه بین دینداری کلی و تمایل به باورهای مذهبی، تجربیات و مناسک مذهبی با اعتماد، دریافته‌اند که دینداری اعتماد را افزایش داده و در مقابل با افزایش اعتماد، میزان دینداری نیز افزایش می‌یابد.

تعریف اصطلاحات

اعتماد اجتماعی: اعتماد، مترادف با تکیه کردن، واگذاشتن کار به کسی، وثوق، باور و اعتقاد به کار گرفته می‌شود. اعتماد را می‌توان داشتن دید مثبت و حسن ظن نسبت به دیگر افراد جامعه دانست که تسهیل‌گر روابط اجتماعی می‌باشد. در این رابطه اجتماعی دو عنصر اساسی وجود دارد. ۱- اعتماد کننده ۲- اعتماد شونده. حال اعتماد شونده می‌تواند فرد، گروه، سازمان و یا .... باشد. در این نوع تعامل اجتماعی طرفین انتظار دارند منافعی برآورده گردد (هزارجریبی و مروتی، ۱۳۹۰).

مفهوم پایندی مذهبی در مطالعات تجربی دین یکی از مفاهیم و متغیرهای چالش برانگیز است. گلاک و استارک دینداری را مفهومی متصور شده‌اند که شامل پنج بعد اعتقادی، مناسکی، تجربی، دانش دینی و پیامدی است.

بعد اعتقادی، باورهایی را در بر می‌گیرد که انتظار می‌رود پیروان آن دین، بدان‌ها اعتقاد داشته باشند.

بعد مناسکی یا عمل دینی، اعمال دینی مشخص مانند، عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های مقدس خاص، روزه گرفتن و... را که انتظار می‌رود پیروان هر دین آن را به جا آورند، در بر می‌گیرد.

بعد تجربی یا عواطف دینی؛ در عواطف، تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می‌شود.

بعد پیامدی یا آثار دینی؛ شامل پیامدهای باور، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط او با سایرین است (سراج زاده، ۱۳۸۳: ۵۷).

چارچوب مفهومی

در این پژوهش از طریق بازسازی مفهومی نظریه‌های معاصر مطرح شده، دستگاه معرفتی تلفیقی متناسب با موضوع پژوهش ساخته شده است که بنیان و چارچوب نظری را شکل می‌دهد. با مرور مفاهیم اساسی این نظریه‌ها به صورت بندی مدل نظری تحقیق پرداخته شد. نهایتاً با مرور نظریه‌های مرتبط با موضوع نظریه‌های اینگلهارت و دورکیم مبنای صورتبندی مدل نظری قرار گرفت.

افراد جامعه برای رسیدن به اهداف گروهی باید کنش‌های فردیشان را بایکدیگر پیوند دهند و اعتقادات دینی مشترک همان شیرازه نیرومندی است که بواسطه دید مشترکی که از جهان به افراد اعطا می‌کند، آنها را یکپارچه گر و هماهنگ‌تر می‌کند و موجب همبستگی گروهی بین آنان می‌شود که بنابراین رسیدن به این اهداف مشترک را برای آنها تسهیل می‌کند. اعتقادات دینی و پابندی به مذهب ضمناً نوعی اقتدار به همراه می‌آورد که بواسطه آن یک سیستم کنترل درونی در افراد ایجاد می‌کند و نوعی روح همگانی را در کالبد جامعه می‌دمد که موجب می‌شود، افراد جامعه احساس مسئولیت بیشتری نسبت به اعضای دیگر داشته باشند. همچنین این کنترل درونی یک نیروی بازدارندگی نسبت به برخی از اعمال نظیر جرم و انحرافات اجتماعی در افراد ایجاد می‌کند و آنها را وادار به احترام به حقوق دیگران طی روابط و مناسبات اجتماعی شان خواهد کرد به طوری که ملاحظه می‌شود، اعتقادات دینی موجب انسجام و همبستگی گروهی، احساس مسئولیت اجتماعی و همچنین بازدارندگی از اعمال خلاف می‌شود که همگی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی بویژه اعتماد اجتماعی است و ضمناً این اعتقادات و پابندی دینی و مذهبی دسترسی به اهداف مشترک را تسهیل می‌کند که در واقع یکی از ویژگی‌های جوامعی است که در آنها اعتماد اجتماعی حاکم است. بنابراین اعتقادات دینی و پابندی به مذهب خود می‌تواند موجب اعتماد را بیافریند و هم اعتماد می‌تواند آن را افزایش دهد. در ارتباط با چگونگی و میزان تأثیر دین در هر جامعه‌ای از یک سو به تعریف و نقش دین در زندگی افراد و از سوی دیگر به شرایط اجتماعی- فرهنگی آن جامعه بستگی دارد. در واقع می‌توان دین را هم امری فردی دانست که در باورهای افراد ریشه دوانیده و هم موضوعی اجتماعی قلمداد کرد که در هنجارها و ارزش‌های موجود در کنش‌های اجتماعی تبلور یافته است. لذا می‌توان استدلال کرد که تغییرات اجتماعی جوامع، نظیر نوسازی، بسط و گسترش تجدد، جهانی‌شدن، شهرنشینی، رشد فناوری، عقلانیت و ... بر مقوله دین تأثیری انکارناپذیر دارد. اما یکی از مهمترین مولفه‌هایی که می‌توان به آن اشاره داشت وضعیت اعتماد اجتماعی است که در بستر جامعه حاکم است. چرا که اعتماد و انواع آن می‌تواند وابستگی و پیوستگی افراد را به عناصر مختلف فرهنگی و اجتماعی را نشان دهد. به تعبیر درست گیدنز اعتماد صورتی از ایمان است که در آن اطمینان به پیامدهای احتمال پابندی به چیزی متفاوت از صرف فهم شناختی را بیان می‌کند. همچنین او شرط بقا در زندگی را نیاز به اندیشه‌ی تعمیمی از اعتماد می‌داند و معتقد است که در فقدان اعتماد، واکنش افراد به شکل پاره‌ای آداب و عادت‌های تقدیر گرایانه و رها کردن همه چیز به حال خود و گذران عمر بر اساس هرچه باداباد است. در سطحی دیگر او اعتقاد دارد که با فقدان اعتماد یا احساس نگرانی نسبت به مسائل مختلف، سبب رفتارهای خاص «کناره‌گیری» نیز می‌شود. و ممکن است این انزوای موجب شود تا او اعتماد خود را بری همیشه از دست بدهد. اعتماد بواسطه همه‌گیری و مسری بودن می‌تواند تکثیر گردد و یا بالعکس آن بی‌اعتمادی نیز موجب سرایت آن در جامعه گردد. و شرایط جامعه نیز می‌تواند اثر گذار باشد. در این باره اینگلهارت، پیش‌بینی می‌کند که جایگزینی جمعیت از نسلی به نسل دیگر، به آرامی به تغییری طولانی از ارزش‌های مادی به ارزش‌های فرا مادی منجر می‌شود (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۳۳۷).

اینگلهارت ارزش‌ها را به دو دسته مادی و فرا مادی تقسیم می‌کند. خیزش فرا مادیگری اگرچه گسترده است لیکن تنها یک جنبه از فراگرد وسیع‌تر دگرگونی فرهنگی‌ای است که به جهان‌بینی سیاسی، گرایش‌های مذهبی، نقش‌های مبنی بر جنسیت و هنجارهای جنسی در جامعه پیشرفته صنعتی شکل نوینی بخشیده است. این دگرگونی‌ها در ارتباط با یک نیاز مشترک‌اند: نیاز به احساس امنیت که مذهب و هنجارهای فرهنگی مطلق، به طریق سنتی آن را تأمین می‌کرده‌اند (اینگلهارت، ۲۰۱۰: ۱۳۸۲). اینگلهارت معتقد است، سه دلیل اساسی برای افول هنجارهای مذهبی و هنجارهای جنسی سنتی در جوامع پیشرفته صنعتی وجود دارد. اولین علت آن، افزایش احساس امنیت است که نیاز به هنجارهای مطلق را کم‌رنگ می‌کند. افراد تحت فشارهای روانی نیاز به مقررات قابل پیش‌بینی و خشک دارند که از آن‌چه روی می‌دهد، اطمینان حاصل کنند زیرا در خطر هستند؛ اما فرا مادیون بازتاب پدیده معکوسی هستند: در اوضاع نسبتاً امن و بی‌خطر، شخص می‌تواند تنوع و اختلاف بیشتری را تحمل کند، لذا فرد نیازی به امنیت حاصل از مقررات خشک و مطلق که بازدارنده‌های دینی قادر به تأمین آن هستند، ندارد. دلیل دومی که او اشاره می‌کند این است که هنجارهای

اجتماعی و مذهبی معمولاً در ابتدا، زمینه‌ای کارکردی دارند در واقع بسیاری از این هنجارهای مذهبی در ضرورت بقای خانواده‌اند و امروزه با ظهور دولت رفاه عمومی، حتی اگر خانواده هم متلاشی شود، نسل جدید می‌تواند به حیات خود ادامه دهد. درست است که با از میان رفتن زمینه کارکردی هنجارهایی که خانواده را تقویت می‌کرده، ارزش‌های جامعه به سرعت تغییر نمی‌کند، اما راه برای سست شدن آن هنجار هموار می‌گردد (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۲۰۳-۲۰۲). دلیل سوم برای افول جهان‌بینی سنتی نیز، مسأله هماهنگی شناختی است. مردم در پی آن هستند که جهان‌بینی‌شان با تجربه روزانه‌شان همسان گردد. از این‌رو در جامعه صنعتی که کارخانه مرکز تلاش تولیدی است، مفهوم خدا به منزله ساعت‌ساز بزرگی است که جامعه را خلق کرده و سپس آن را ترک نموده، به حال خویش واگذاشته تا مستقل عمل کند. از این‌رو هرچه بر کنترل بشر به محیط افزوده گردید، نقشی که به خدا نسبت داده شد، تضعیف گردید (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۲۰۴). زوال ظاهری هنجارهای اجتماعی و مذهبی سنتی، با تحول از ارزش‌های مادی به فرا مادی، در ارتباط است. تحول به سوی فرا مادگرایی و افول اشکال سنتی مذهب، دو اتفاق همراه هستند زیرا هر دو یک علت مشترک دارند: سطح بی‌سابقه امنیت فردی در جامعه پیشرفته صنعتی معاصر (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۲۳۴). بحث از اعتماد پویا در عصر حاضر از منظر گیدنز به صورتی بلا واسطه با مفهوم ساختار و نهاد از یک سو و خصلت جامعه مدرن از سوی دیگر مرتبط است. مد نظر وی از ساختار بر اساس قواعد و منابع تکرارپذیر توصیف می‌گردد. ویژگی تکرارپذیری و تداوم همان عناصری هستند که وی در تعریف اعتماد نیز آنها را به کار می‌گیرد. در این صورت پایند بودن به مذهب به اعتماد موجود در جامعه بستگی دارد. در جامعه دینی یکی از عناصر مهم که موجب امنیت خاطر می‌گردد اعتماد است. اعتماد موجب قبول ارزشها و هنجارهای اجتماعی را بوجود می‌آورد. و از منظر پاتنام اعتماد به مولفه‌های دیگر ارتباط پیدا می‌کند از جمله ویژگی‌های فردی، وضعیت پایگاه اجتماعی، میزان تحصیل، میزان درآمد و تجارب شخصی آنها که در موضوع اعتماد، البته به عوامل اجتماعی از اهمیت بیشتری برخوردار است. به عبارت دیگر؛ «منابع اعتماد به ما چیزهای زیادتری در رابطه با جوامع و سیستم‌های اجتماعی می‌گویند تا ویژگی‌های شخصی افرادی که در آن جوامع زندگی می‌کنند. به نظر پاتنام افراد، هنجارهای اساسی، مشارکت، همکاری و مبادله را از طریق پیوستگی و تعلق گروهی یاد می‌گیرند و سپس به هم‌دیگر اعتماد می‌کنند. به نظر او به همین دلیل، میزان اعتماد در اجتماعات کوچک و محدود بیشتر از اجتماعات بزرگ و گسترده با جمعیت بالاست. بنابراین از دیدگاه پاتنام میزان گستردگی روابط بر میزان اعتماد مؤثر است.

دورکیم، نظریه پردازی است که بیشترین تأثیر را بر جامعه‌شناسی دین داشته است (شریعتی، ۱۳۸۳: ۲۰۱). وی برای شناخت همه ادیان بشری، به ابتدایی‌ترین و ساده‌ترین صورت دین توجه می‌کند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۷۱). او که توتسمیم را به عنوان نخستین صورت دینی در جوامع ابتدایی قلمداد می‌کند. معتقد بود که توتسمیم نمادی از خود کلان و ارزشها و سنتهای نمادینه شده آن است که برای حفظ و حراست از جامعه و تضمین ماندگاری و بقای آن باید مورد احترام و پرستش اعضا و آحاد آن قرار گیرد (شجاعی زند، ۱۳۸۱: ۹۶). دورکیم، دین را به عنوان پدیداری صاحب معنا و کارکرد مستقل می‌داند. دین در قاموس وی، نظامی است از باورها و آیین‌ها که بر تقلیل تقدس و روزمرگی ناظر است و در حیات جمعی مؤمنان متبلور. دین، عبارتست از نظام هماهنگی از باورها و اعمال نسبت به چیزهای مقدس و امر مقدس، عبارتست از هر چیزی که بیشتر به عنوان بخشی از دنیای ماورای طبیعی محسوب می‌شود تا دنیای معمولی؛ مانند چیزی که الهام بخش گناه، بی‌حرمتی و ترس عمیق است (رابرتسون، ۱۳۷۲: ۳۳۳).

او در تعریفش از دین به دو امر تأکید می‌کند: یکی وجود سمبلها و اشیاء مقدس و دوم ارتباط سمبلها و اشیاء مقدس با مراسمی است که از طریق سازمانهای دینی نظیر کلیسا سازمان می‌یابند (گیدنز، ۱۳۶۳: ۷۱-۸۰).

دورکیم با تمایزی که بین امر مقدس و نا مقدس ایجاد می‌کند، دین را تعریف می‌کند و آن را یک نظام منسجمی از اعتقادات و اعمال مرتبط با امور مقدس می‌داند که از امور و پدیده‌های عادی متمایزند. این اعتقادات و اعمال، افرادی را که از نظر اعتقادی و

رفتاری به آن وابسته هستند در یک اجتماعی اخلاقی واحد به نام کلیسا جمع می کند (ویلیم، ۱۳۷۷: ۲۳). بنابراین به بیان دورکیم، لازمه وجود دین، وجود امر مقدس است و سپس سازمان یافتن باورهای مربوط به امر مقدس و بالاخره وجود مراسم و مناسکی که به نحوی کم و بیش منطقی از باورها و عقاید ناشی شده اند. به نظر او مهم ترین کارکرد مناسک دینی عبارتست از:

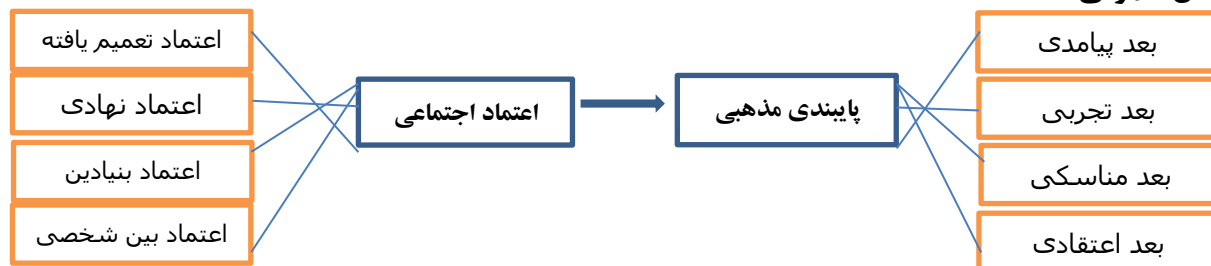
۱- یگانگی تعهد فرد ۲- ثبوت و ظهور مجدد عقاید و ارزش ها ۳- منسجم کردن فرد در جمع.

همچنین اهمیت این مناسک در این است که با مشارکت افراد در آنها، قدرت اخلاقی جامعه افزایش یافته و در نتیجه انسجام و همبستگی اجتماعی حاصل می شود (ویلیم، ۱۳۷۷: ۱۷۴). از نظر دورکیم، سر چشمه دین، خود جامعه است. این جامعه است که بعضی چیزها را شرعی و برخی دیگر را کفر آمیز می شناسد. از نظر دورکیم، جامعه و دین از یک گوهرند. دین همان شیوه ای است که جامعه از طریق آن، خودش را به صورت یک واقعیت اجتماعی غیر مادی متجلی می سازد (ریترز، ۱۳۷۹: ۲۰۳). از نظر دورکیم دین تنها یک سیستم عقاید نیست، بلکه قبل از هر چیزی سیستمی از نیروهاست. انسانی که زندگی مذهبی دارد، فقط انسانی نیست که دنیا در ذهنش این شکل یا آن شکل تصویر می شود و از آنچه دیگران از آن بی خبرند، اطلاع دارد؛ بلکه قبل از هر چیز، کسی است که در خود، قدرتی را احساس می کند که به طور معمول، فاقد آن است و وقتی که در حالت مذهبی نیست، احساسش نمی کند (دورکیم، ۱۳۸۳: ۲۰۳).

دورکیم، چهار کارکرد عمده دین را از نظر دورکیم به عنوان نیروهای اجتماعی انضباط بخشی، انسجام بخش، حیات بخش و خوشبختی بخش، طبقه بندی کرده است. آیین های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری، خویشتن داری، انسانها را برای زندگی اجتماعی آماده می سازند. تشریفات مذهبی، مردم را گرد هم می آورند و بدینسان، پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می کنند و در نتیجه همبستگی اجتماعی را تحکیم می بخشند. اجرایی مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می کند و ارزشهای پایدار آن را به نسل های آینده انتقال می دهد. از نظر دورکیم، احساس مذهبی یک پدیده موهوم و ساختگی نیست، چون اگر آن یک خطا و توهم محض بوده باشد، این قدر دوام نمی آورد (شریعتی، ۱۳۸۳: ۲۰۳).

از نظر دورکیم؛ دین نه تنها، اطمینان و اعتماد خارج از حد در افراد ایجاد می کند، بلکه در رابطه با گروه و در تطابق افراد با جامعه نقش مهمی دارد. از این رو، کارکردی تازه ای برای دین قایل می شود و آن ایجاد اعتماد و اطمینان و سازگاری فرد با گروه و ارتباط آن با یکدیگر است. توجیه کارکردی دورکیم این است که نقش و وظیفه دین، نه تنها در همبستگی اجتماعی، غیر قابل انکار است، بلکه در حل و فصل مشکلات اجتماعی، در ایجاد و یگانگی و در معنویتی که در جامعه به وجود می آورد، سخت اهمیت دارد. به علاوه دین، موجب ثبات استمرار و پایداری جامعه می شود. دورکیم عنوان می کند: یکی از خصوصیات امر اجتماعی این است که قبل از افراد و بعد از افراد وجود داشته و در میان نهاد اجتماعی، دین بیشتر از همه، این خصوصیات را واجد است. در نتیجه دین فونکسیونلی استمرار را در جوامع بشری از گذشته به آینده ایفا می کند که آن را تعمیم می دهد و این از خصوصیات کارکردی دین ناشی می شود دورکیم همچنین معتقد است که غلیان عمومی و احساسات جمعی است که افراد را به سمت مناسک جمعی و حضور در این مناسک می کشاند. و صورتی که این مناسک به خود می گیرند و نتیجه ای که از این مناسک دینی جمعی حاصل می شود با آن چیزی که افراد شرکت کننده تصورش را می کنند، یکسان نیست (ویلیم، ۱۳۷۷: ۱۸۵).

مدل مفهومی

فرضیه‌های تحقیق

- بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد اعتقادی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.
- بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد مناسکی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.
- بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد تجربی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.
- بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد پیامدی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر، از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان پیام نور استان سمنان (شاهرود، سمنان، گرمسار و دامغان) می‌باشند که در سال ۱۳۹۸ در دانشگاه مشغول به تحصیل می‌باشند. حجم نمونه آماری با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران به دست آمده است. در این فرمول با جمعیت ۸۰۰۸ نفر، دقت احتمالی حدود ۵٪ و با فرض بیشترین پراکندگی صفات مورد مطالعه، حجم نمونه برابر ۳۸۴ نفر برآورده شده است. با پیش‌بینی خطای برآورد و ریزش احتمالی نمونه ۱۶ نفر به اندازه نمونه افزوده شده و نهایت ۴۰۰ نفر به عنوان نمونه اصلی تحقیق تعیین شده است. شیوه نمونه‌گیری نیز، نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای نسبی می‌باشد. این روش، وقتی مورد استفاده است که جامعه هدف پژوهش، دارای ساخت ناهمگن و نامتجانس باشد. لذا، به علت عدم تجانس و ناهمگنی، در چنین مواردی، جامعه پژوهشی به «طبقات» مختلف تقسیم می‌شود.

یافته‌ها

الف) یافته‌های توصیفی

اکثریت پاسخگویان تحقیق حاضر، در مقطع کارشناسی هستند و بین ۲۰ تا ۲۳ سال سن دارند. ۵۳/۸ درصد از پاسخگویان زنان بودند که این موضوع با کلیت آنچه در نظام آموزشی کشور موجود است، همخوانی دارد و زنان بیشتر از مردان تحصیلات دانشگاهی را ادامه می‌دهند. ۷۱ درصد پاسخگویان ابراز داشته‌اند که محل سکونت آنها در شهر زندگی می‌کنند. ۴۰ درصد پاسخگویان دانشجوی مقطع کارشناسی هستند. درآمد بیشتر پاسخگویان بین ۴ میلیون و پانصد تا ۶ میلیون درآمد دارند که بیشتر پاسخگویان شاغل هستند. درآمد همسر بیشتر پاسخگویان بین ۴ میلیون و پانصد هزار تومان تا ۶ میلیون گزارش شده است. همچنین یافته‌ها نشان داد میانگین کسب شده پاسخگویان در مورد مولفه تجربه (۳,۶۰)، پیامدی (۳,۶۱)، مناسکی (۳,۸۶) و اعتقادی (۳,۲۷). همچنین نتایج نشان داد که میانگین کسب شده پاسخگویان در مورد مولفه اعتماد بین شخصی (۳,۷۴)، اعتماد نهادی (۴,۰۲)، اعتماد بنیادین (۳,۹۸) و اعتماد تعمیم یافته (۳,۷۴) و میانگین نمرات اعتماد و پای بندی مذهبی در دختران به ترتیب $(\bar{X}=3/81)$ و $(\bar{X}=3/96)$ بیشتر از نمرات اعتماد و پای بندی مذهبی در پسران می‌باشد $(\bar{X}=3/34)$ و $(\bar{X}=3/76)$.

ب) یافته‌های استنباطی

تحلیل عاملی اکتشافی سازه پایبندی مذهبی

یکی از آزمون‌های سنجش میزان علیت عوامل آشکار در شکل دهی عوامل نهان، استفاده از تحلیل عاملی می‌باشد. تحلیل عاملی نشان دهنده وجود علیت در متغیرهای مورد بررسی می‌باشد. تحلیل عاملی بر اساس بارهای عاملی تجزیه و تحلیل می‌شود. به بیانی بارهای عاملی در مقادیر عددی صفر الی یک را می‌توانند به خود اختیار کنند، این مقادیر عددی نشان دهنده این مسئله می‌باشند که سهم علیتی متغیرهای آشکار در شکل دهی متغیرهای نهان به چه میزان می‌باشد.

تحلیل جامعه شناختی رابطه بین اعتماد اجتماعی و پایبندی مذهبی دانشجویان / ۵۵

جدول شماره (۱). نتایج نهایی تحلیل عاملی اکتشافی بر روی خرده سازه پایبندی مذهبی					
سهم عامل در تبیین واریانس کل	ارزش ویژه	بار عاملی بعد از چرخش	آیتم ها	عامل	خرده سازه
۶/۰۰۲	۲۷/۲۸۰	۰/۷۳۲	فرشتگان واقعاً وجود دارند	تجربه ای	کهنه سازه پایبندی مذهبی
		۰/۶۶۰	طمئناً خداوند وجود دارد		
		۰/۵۹۴	کسی که به خدا ایمان دارد، از مرگ نمی ترسد.		
		۰/۷۲۹	بدون اعتقادات دینی، زندگی پوچ و بی هدف است		
		۰/۶۹۶	حضور در حرم یکی از امامان و اولیا منجر به احساس معنویت عمیقی می شود		
		۰/۷۶۰	بعضی وقت ها احساس ترس از خداوند به انسان دست می دهد		
		۰/۷۳۵	توبه می تواند گناهان را جبران کند		
۳/۲۶۶	۱۴/۸۴۶	۰/۶۷۵	در مورد خرید و فروش مشروبات الکلی نباید این قدر سخت گیری کرد	پیمادی	کهنه سازه پایبندی مذهبی
		۰/۷۵۴	تقلب در پرداخت مالیات کار نادرستی است		
		۰/۸۲۴	رهبران سیاسی باید کارداران باشند، مذهبی بودن و نبودنشان چندان مهم نیست		
		۰/۴۷۱	بسیاری از قوانین سالم را نمی توان در جامعه امروزی اجرا کرد		
		۰/۷۶۵	با پدیده بی حجابی باید با قاطعیت مبارزه کرد		
۱/۹۴۷	۸/۸۵۰	۰/۶۹۹	خواندن نماز برای همه واجب است	مناسکی	کهنه سازه پایبندی مذهبی
		۰/۶۹۱	شرکت در نماز جمعه اهمیت زیادی دارد		
		۰/۷۲۹	شرکت در مراسم مذهبی از امور مهم به حساب می آید		
		۰/۷۴۴	خواندن قرآن موجب آرامش می شود		
		۰/۶۳۰	گرفتن روزه برای همه واجب است		
۱/۴۴۱	۶/۵۵۱	۰/۷۳۳	شیطان واقعاً وجود دارد	اعتقادی	کهنه سازه پایبندی مذهبی
		۰/۷۴۹	اگر امر به معروف و نهی از منکر ترک شود، فساد همه جا را پر می کند		
		۰/۷۱۸	در روز قیامت به اعمال و رفتار انسانها دقیقاً رسیدگی می شود		
		۰/۷۸۲	قرآن کلام خداوند است و هر چه بگویند، حقیقت محض است		

تحلیل اکتشافی سازه اعتماد

جدول شماره (۲). نتایج نهایی تحلیل عاملی اکتشافی بر روی سازه اعتماد					
سهم عامل در تبیین واریانس کل	ارزش ویژه	بار عاملی بعد از چرخش	آیتم ها	عامل	سازه
۴/۶۹۳	۳۱/۲۸۴	۰/۷۲۰	چقدر ایده علمی را با دوستانتان در میان می گذارید	اعتماد بین شخصی	سازه اعتماد
		۰/۷۴۵	چقدر مطلب یا موضوع جالبی را که به درد دوستانتان می خورد با آنها در میان می گذارید		
		۰/۶۷۱	دوستان شما چقدر به تدرکات شما در مورد اشتباهات تان توجه می کنند		
		۰/۷۰۲	اگر کتابی را از دوستانتان بخواهید چقدر کتاب های خود را در اختیار شما قرار می دهند		
۱/۶۴۳	۱۰/۹۵۳	۰/۶۹۴	چقدر در انجام امور مربوط به دوستان آنها را یاری می کنید	اعتماد نهادی	سازه اعتماد
		۰/۷۱۱	میزان اعتماد شما به عموم مردم چقدر است		
		۰/۶۳۳	میزان اعتماد شما به دوستان و آشنایان چقدر است		
		۰/۷۷۱	چقدر به تشکل های دانشجویی، اعتماد می کنید		

۱/۴۲۸	۹/۵۱۷	۰/۷۸۴	چقدر به رسانه های همگانی، اعتماد می کنید	اعتماد بنیادین
		۰/۷۴۱	چقدر به احزاب سیاسی اعتماد می کنید	
		۰/۶۴۹	چقدر تمایل به اظهار نظر پیرامون مسائل جامعه دارید	
		۰/۷۲۰	چقدر اطمینان دارید که دانشجویان کتاب های امانت گرفته از شما را برگردانند.	
۱/۳۳۹	۸/۲۵۹	۰/۷۸۵	اگر موضوعی را متوجه نمی شوید، چقدر از دیگران کمک می گیرید	اعتماد تعمیم یافته
		۰/۷۳۴	دانشجویان چقدر از ارائه اطلاعات خود به دیگران خودداری می کنند.	
		۰/۷۷۲	چقدر در مباحث دانشجویان در مورد وضعیت دانشگاه شرکت می کنید	

آزمون فرضیات

بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد اعتقادی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.

به منظور آزمون فرضیه مذکور از آنجا که دو متغیر بعد اعتقادی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد در سطح فاصله ای هستند از آزمون همبستگی پیرسون استفاده می شود. در این تحلیل متغیر بعد اعتقادی پایبندی مذهبی به عنوان متغیر ملاک و مولفه های اعتماد به عنوان متغیر پیش بین در نظر گرفته شدند. نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای ملاک و پیشین در جدول (۳) آمده است:

متغیر ملاک	متغیر پیشین	ضریب همبستگی پیرسون	تعداد (N)	سطح معناداری
بعد اعتقادی پایبندی مذهبی	اعتماد بین شخصی	۰/۱۸۹	۴۰۰	۰/۰۰۰
	نهادی	۰/۱۲۷	۴۰۰	۰/۰۰۰
	بنیادین	۰/۲۹۷	۴۰۰	۰/۰۰۰
	تعمیم یافته	۰/۲۴۰	۴۰۰	۰/۰۰۰

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می گردد، سطح معناداری کمتر از مقدار ۰/۰۱ می باشد بنابراین محقق می تواند اذعان کند که بعد اعتقادی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد با ۹۹ درصد اطمینان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. بنابراین فرض صفر که همان عدم وجود رابطه بین بعد اعتقادی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد می باشد رد می گردد و فرض محقق تایید می گردد. بنابراین هر چقدر که اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، اعتماد بنیادین و اعتماد تعمیم یافته بیشتر شود بعد اعتقادی پایبندی مذهبی دانشجویان بیشتر می شود.

بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد مناسبی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.

متغیر ملاک	متغیر پیشین	ضریب همبستگی پیرسون	تعداد (N)	سطح معناداری
بعد مناسبی پایبندی مذهبی	اعتماد بین شخصی	۰/۲۶۰	۴۰۰	۰/۰۰۰
	نهادی	۰/۳۶۹	۴۰۰	۰/۰۰۰
	بنیادین	۰/۳۶۳	۴۰۰	۰/۰۰۰
	تعمیم یافته	۰/۲۴۷	۴۰۰	۰/۰۰۰

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می گردد، سطح معناداری کمتر از مقدار ۰/۰۱ می باشد بنابراین محقق می تواند اذعان کند که بعد مناسبی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد با ۹۹ درصد اطمینان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. بنابراین فرض صفر که همان عدم وجود رابطه بین بعد مناسبی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد می باشد رد می گردد و فرض محقق تایید می گردد. بنابراین هر چقدر که اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، اعتماد بنیادین و اعتماد تعمیم یافته بیشتر شود بعد مناسبی پایبندی مذهبی دانشجویان بیشتر می شود.

بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد تجربی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.

جدول شماره (۴). نتایج تحلیل همبستگی پرسون بین بعد تجربی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد				
متغیر ملاک	متغیر پیشین	ضریب همبستگی پرسون	تعداد (N)	سطح معناداری
بعد تجربی پایبندی مذهبی	اعتماد بین شخصی	۰/۰۳۶	۴۰۰	۰/۴۶۸
	نهادی	۰/۰۸۰	۴۰۰	۰/۱۱۱
	بنیادین	۰/۲۸۳	۴۰۰	۰/۰۰۰
	تعمیم یافته	۰/۰۰۷	۴۰۰	۰/۸۹۵

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می گردد، سطح معناداری برای مولفه اعتماد بنیادین کمتر از مقدار ۰/۰۱ می باشد بنابراین محقق می تواند اذعان کند که بعد تجربی پایبندی مذهبی و مولفه اعتماد بنیادین با ۹۹ درصد اطمینان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. بنابراین فرض صفر که همان عدم وجود رابطه بین بعد تجربی پایبندی مذهبی و مولفه اعتماد بنیادین می باشد رد می گردد و فرض محقق تایید می گردد. بنابراین هر چقدر که اعتماد بنیادین بیشتر شود بعد تجربی پایبندی مذهبی دانشجویان بیشتر می شود. لازم به ذکر است که بین بعد تجربی و سه مولفه دیگر اعتماد (اعتماد بین شخصی، نهادی، تعمیم یافته) رابطه معناداری وجود ندارد.

بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد پیامدی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد.

جدول شماره (۵). نتایج تحلیل همبستگی پرسون بین بعد پیامدی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد				
متغیر ملاک	متغیر پیشین	ضریب همبستگی پرسون	تعداد (N)	سطح معناداری
بعد پیامدی پایبندی مذهبی	اعتماد بین شخصی	۰/۵۳۳	۴۰۰	۰/۰۰۰
	نهادی	۰/۳۸۲	۴۰۰	۰/۰۰۰
	بنیادین	۰/۴۰۳	۴۰۰	۰/۰۰۰
	تعمیم یافته	۰/۴۹۳	۴۰۰	۰/۰۰۰

همانطور که در جدول فوق ملاحظه می گردد، سطح معناداری کمتر از مقدار ۰/۰۱ می باشد بنابراین محقق می تواند اذعان کند که بعد پیامدی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد با ۹۹ درصد اطمینان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. بنابراین فرض صفر که همان عدم وجود رابطه بین بعد پیامدی پایبندی مذهبی و مولفه های اعتماد می باشد رد می گردد و فرض محقق تایید می گردد. بنابراین هر چقدر که اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، اعتماد بنیادین و اعتماد تعمیم یافته بیشتر شود بعد پیامدی پایبندی مذهبی دانشجویان بیشتر می شود.

مولفه‌های اعتماد اجتماعی دانشجویان بر میزان پای بندی مذهبی آن‌ها مؤثر است

گام	متغیرهای وارد شده به معادله	منابع تغییرات	مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
۱	اعتماد بین شخصی، نهادی، بنیادین و تعمیم یافته	رگرسیون	۴۱/۸۲۴	۴	۱۰/۴۵۶	۴۰/۵۱۸	/۰۰۰
		باقیمانده	۱۰۱/۹۳۳	۳۹۵	۰/۲۵۸		
		کل	۱۴۳/۷۵۷	۳۹۹			

نتایج بیانگر آن است که متغیرهای پیش بین (اعتماد بین شخصی، نهادی، بنیادین و تعمیم یافته) توان لازم جهت ورود به معادله رگرسیون را دارد. با توجه به اینکه مقدار f بدست آمده در این مدل مدلی معنی دار است، بنابراین می‌تواند پیش‌بینی کننده خوبی برای میزان متغیر ملاک (پایبندی‌های مذهبی) باشد.

جدول شماره (۷). رگرسیون چندگانه بین مولفه‌های اعتماد و پایبندی‌های مذهبی

متغیر وارد شده به معادله	B	B	نسبت t	سطح معناداری t	R ²	خطای معیار برآورد
Constant	۱/۴۷۳		۸/۱۲۲	۰/۰۰۰	۰/۲۸۴	۰/۵۰۷۹۹
اعتماد بین شخصی	۰/۰۹۵	۰/۱۲۱	۲/۴۲۱	۰/۰۱۶		
نهادی	۰/۰۲۲	۰/۰۲۷	۰/۵۵۳	۰/۵۸۰		
بنیادین	۰/۳۰۰	۰/۳۶۱	۷/۴۰۸	۰/۰۰۰		
تعمیم یافته	۰/۱۲۹	۰/۱۹۲	۴/۰۳۶	۰/۰۰۰		

ضرایب حاصل از نتایج تحلیل رگرسیون (R²) نشان می‌دهد که متغیرهای پیش بین (اعتماد بین شخصی، نهادی، بنیادین و تعمیم یافته) می‌تواند حدود ۲۸/۴ درصد تغییرات میزان متغیر ملاک (پایبندی‌های مذهبی) را تبیین کنند. به هر حال با توجه به ضریب بتا می‌توان گفت تغییری به اندازه یک انحراف معیار در اعتماد بین شخصی، بنیادین و تعمیم یافته به ترتیب موجب ۰/۱۲۱، ۰/۳۶۱، ۰/۱۹۲ انحراف معیار تغییر در نمره متغیر ملاک (پایبندی‌های مذهبی) می‌شود.

بحث و نتیجه گیری

انسان به عنوان موجودی اجتماعی برای زندگی در جامعه نیاز به ارتباط با موجودات انسانی دیگر دارد که وجود اعتماد را لازم و ضروری می‌سازد. اعتماد از مفاهیم بنیادین در جامعه شناسی و از مولفه‌های حیاتی سرمایه اجتماعی و از مهمترین جنبه‌های روابط انسانی است که زمینه ساز مشارکت، همکاری و اتحاد میان اعضای جامعه است. مطابق با یافته‌های تحقیق مهمترین نتایجی که حاصل از تحقیق است عبارتند از:

- بر اساس یافته‌های تحقیق میانگین کسب شده پاسخگویان در مورد مولفه اعتماد بین شخصی (۳,۷۴)، اعتماد نهادی (۴,۰۲)، اعتماد بنیادین (۳,۹۸) و اعتماد تعمیم یافته (۳,۷۴) بیشتر از میانگین نظری (۳) می‌باشد. می‌توان با ۹۵ درصد اطمینان گفت که از نظر دانشجویان میزان مولفه‌های اعتماد از حد متوسط بیشتر می‌باشد.
- براساس مقایسه میانگین‌ها از بین چهار مولفه مذکور می‌توان ادعان نمود که اعتماد نهادی بالاترین میزان می‌باشد. البته اینکه اعتماد نهادی بالاترین میزان را به خود اختصاص داده است به این خاطر است که دانشجویان با توجه به اینکه در زمان تحصیل

در انجمن‌های مختلف در دانشگاه عضو می‌شوند که این انجمن‌ها وابستگی دولتی ندارند و نیازهای فکری - سیاسی و... دانشجویان را تامین می‌کنند، لذا دانشجویان اعتمادشان به این انجمن‌ها و دانشگاه مضاعف می‌شود.

- در ارتباط با مؤلفه‌های پایبندی مذهبی میانگین کسب شده پاسخگویان در مورد مولفه تجربه (۳,۶۰)، پیامدی (۳,۶۱)، مناسکی (۳,۸۶) و اعتقادی (۳,۲۷) بیشتر از میانگین نظری (۳) می‌باشد. می‌توان با ۹۵ درصد اطمینان گفت که از نظر دانشجویان میزان مولفه‌های اعتماد از حد متوسط بیشتر می‌باشد. همچنین براساس مقایسه میانگین‌ها از بین چهار مولفه مذکور می‌توان اذعان نمود که مولفه مناسکی بالاترین میزان می‌باشد و دانشجویان پاسخگو در خصوص بعد مناسکی که عبادت و نماز و روزه و شرکت در مراسم مذهبی است، مصمم تر هستند.

- در ارتباط با میزان اعتماد اجتماعی و پای بندگی مذهبی دانشجویان برحسب جنسیت میانگین نمرات اعتماد و پای بندگی مذهبی در دختران به ترتیب $(\bar{X}=3/81)$ و $(\bar{X}=3/96)$ بیشتر از نمرات اعتماد و پای بندگی مذهبی در پسران می‌باشد $(\bar{X}=3/34)$ و $(\bar{X}=3/76)$. به عبارت دیگر نتایج حاصله نشان می‌دهد که دختران بیشتر از پسران پایبندی مذهبی دارند که این می‌تواند متأثر از عوامل مختلف باشد.

- در تحلیل فرضیه‌ها می‌توان گفت :

- **فرضیه اول:** بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد اعتقادی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد. این فرضیه تایید شد مطابق با نظرگیدنز اعتماد موجب افزایش امنیت خاطر می‌شود. دورکیم نیز عامل همبستگی در هر جامعه‌ای را اخلاق، هنجارها و شیوه‌های رفتاری می‌داند. وی مذهب را در این همبستگی موثر دانسته و معتقد است پایبندی به مذهب و مناسک مربوط به آن زمینه انسجام و ارتباط گروهی و در آخر اعتماد را فراهم می‌نماید.

- **فرضیه دوم:** بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد مناسکی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد. این فرضیه نیز تایید شد. از نظروالاس مناسک یک پدیده ترکیبی است، و هر مناسک واقعی می‌تواند شامل هر کدام یا همه این بخشها در ترکیب‌های مختلفی باشد، طوری که موارد چندگانه‌ای از هر کدام می‌تواند وجود داشته باشد (تعدادی از نیایش‌های مختلف یا محرک‌ها یا نمادهای گوناگون می‌تواند در آن حضور داشته باشد). مطابق با نظرگیدنز و فوکویاما هر چقدر که ابعاد اعتماد بویژه در جوامع سنتی بیشتر باشد ابعاد مناسکی بیشتر نمود پیدا می‌کند. در تحقیق حاضر با افزایش اعتماد بین شخصی، اعتماد نهادی، اعتماد بنیادین و اعتماد تعمیم یافته بعد مناسکی پایبندی مذهبی دانشجویان بیشتر می‌شود. به عبارت دیگر هر چه اعتماد اجتماعی و ابعاد آن ارتقا پیدا کند بعد مناسکی که همان شرکت در مراسم مذهبی و نماز خواندن و روزه گفتن است، نیز در فرد پر رنگ تر می‌شود.

- **فرضیه سوم:** بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد تجربی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد. این فرضیه نیز تایید شد. در تجربه‌های دینی «تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می‌شود. گلاک و استارک در عین آگاهی از مشکلات بعد تجربی دین، برای تعریف عملیاتی این بعد، روشی را مطرح کردند که چهار نوع از جلوه‌های عواطف دینی، شامل توجه، شناخت، اعتقاد یا ایمان و ترس را دربر می‌گرفت. مطابق با نظردورکیم حضور در مراسم دینی و مذهبی، شرکت در مراسم و آئینها در زمره ماسک تجربی محسوب می‌شوند که خود میزانی از اعتماد را بوجود می‌آورد.

- **فرضیه چهارم:** بین میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان و بعد پیامدی پایبندی مذهبی آنها رابطه وجود دارد. این فرضیه نیز تایید شد. از نظر پیامدهای مذهبی بایست گفت از نظر والاس مهمترین کارکرد دین، تجلی آثار مثبت و متعالی آن در حیات مادی و معنوی دینداران است و مقدار ارزش اعتقادات، اعمال و تجارب دینی در کفه ترازوی پیامدهای آنها

تعیین می‌گردد. تأثیر این بعد تا آنجاست که حتی دین را به محک داوری و ارزش گذاری می‌کشاند و می‌تواند هم عوامل گرایش و پذیرش دین را فراهم آورد و هم اسباب گریز و ستیز با آن. را از این رو، انتظار می‌رود پیامدهای اعتقاد، عمل و تجربه دینی در زندگی فردی و روابط اجتماعی پدیدار گردد.

- **فرضیه پنجم:** مولفه‌های اعتماد اجتماعی دانشجویان بر میزان پای بندی مذهبی آن‌ها مؤثر است. نتایج بیانگر آن است که متغیرهای پیش بین (اعتماد بین شخصی، نهادی، بنیادین و تعمیم یافته) توان لازم جهت ورود به معادله رگرسیون را دارد. با توجه به اینکه مقدار f بدست آمده در این مدل معنی دار است، بنابراین می‌تواند پیش‌بینی کننده خوبی برای میزان متغیر ملاک (پایبندی‌های مذهبی) باشد. ضرایب حاصل از نتایج تحلیل رگرسیون (R^2) نشان می‌دهد که متغیرهای پیش بین (اعتماد بین شخصی، نهادی، بنیادین و تعمیم یافته) می‌تواند حدود ۲۸/۴ درصد تغییرات میزان متغیر ملاک (پایبندی‌های مذهبی) را تبیین کنند. به هر حال با توجه به ضریب بتا می‌توان گفت تغییری به اندازه یک انحراف معیار در اعتماد بین شخصی، بنیادین و تعمیم یافته به ترتیب موجب ۰/۱۲۱، ۰/۳۶۱، ۰/۱۹۲ انحراف معیار تغییر در نمره متغیر ملاک (پایبندی‌های مذهبی) می‌شود و این نشان دهنده این است که پایبندی مذهبی دانشجویان فقط وابسته به متغیر اعتماد اجتماعی و مولفه‌های آن نیست بلکه متغیرهای دیگر از جمله تربیت خانوادگی و نحوه عمل نهادهای مختلف از جمله آموزش و پرورش و دین و... دارد.

- با توجه به اینکه پایبندی مذهبی نیز جزء متغیرهای اساسی است که می‌تواند با اعتماد اجتماعی ارتباط داشته باشد، با توجه به تحقیقات انجام شده مشاهده شد در سال‌های پس از جنگ و دهه اخیر از گرایش‌ها و تمایلات مذهبی مردم در مقایسه با اوایل انقلاب کاسته شده است که عوامل مختلفی چون فقر، فشار مالی، تغییر نظام ارزش‌های جامعه از طریق پورش نیازهای مادی و دنیوی با تبلیغات گسترده و گسترش روزافزون برنامه‌های جذاب مختلف فرهنگسراها، فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی و ویدئویی، آموزش ناصحیح محتوای مذهبی، ضعف دارندگان نقش هدایت یا روحانیت و روش‌های ارائه دین از سوی این نهاد باعث تضعیف دین گردیده است.

- هرچند تأثیر دین در همه اقشار جامعه به یک اندازه نیست حتی این تغییرات در کشورهای مختلف با هم متفاوت می‌باشد. مطابق آمارهایی که جامعه‌شناسان به دست آورده‌اند، دانشجویان کمتر از مردم عادی به دین راغب‌اند و در شهرها کمتر از روستاها پیرو دین وجود دارد.

- اغلب دانشجویان به عنوان جوانان دوره حاضر یا مدرن خصلت اطاعت کورکوانه خود را از دست داده‌اند. این قشر به دنبال نوعی معنی و وظیفه برای زندگی خود می‌باشند. و بواسطه مقتضیات سنی و موقعیت جدیدی که در آن بسر می‌برند دچار نوعی شک مذهبی می‌شوند. روحیه کنجکاو و حقیقت طلب دانشجوی جوان دوست دارد، هر چه را تا به آن روز برایش تلقین شده به دیده تردید بنگرد. در اصول اعتقادی والدین و اطرافیان از جمله: وجود خدا، پیامبر، بهشت و... (که در شاخص‌های تحقیق حاضر نیز آورده شده است) شک کند. دوست دارد خودش از طریق آگاهی و شناخت صحیح به این موارد برسد. حال اگر این شرایط برای جامعه پذیری و آموزش‌های مذهبی از هر نظر آماده باشد، احتمال گرایش به این ارزش‌ها در وی بیشتر می‌شود، در غیر این صورت دانشجوی جوان هر روز بیشتر از قبل با این مسائل فاصله خواهد گرفت.

- گرایش روزافزون دانشجویان به سمت تقلید از فرهنگ‌های غربی و بخصوص تقلید از آن قسمت فرهنگ غربی که امروزه جامعه غرب را به پوچی و بی‌هویتی و سقوط اخلاقی کشانده است و اما زرق و برق‌های آن برای جوانان که می‌توان گفت فاقد تفریحات، ورزش و برنامه‌های سالم برای گذران اوقات فراغت می‌باشند، جذاب بوده و نیاز خود و خلاء ایجاد شده را در تقلید از جنبه‌های مبتذل فرهنگی که در جامعه به سرعت در حال شیوع است تا جوانان را از

داشتن فکر و اندیشه سالم باز دارد، می‌داند و نتیجه فاصله گرفتن این گروه از دین و ارزش‌های دینی می‌باشد و برخوردهای غیر اولی و نادرست جامعه به شکاف موجود بین جوانان و دین دامن می‌زند. و همین جا نقش و جایگاه اعتماد اجتماعی پر رنگ می‌شود چرا که اگر جامعه و نهادهای مختلف اجتماعی نقش‌های خود را به خوبی اجرا کنند و اعتماد اجتماعی به خوبی در جامعه و ذهن دانشجویان نقش ببندد، پابندی مذهبی این قشر روشنفکر ارتقاء یافته و از نفوذ عناصر غیر مرتبط و ناهماهنگ با فرهنگ و جامعه ایرانی پیشگیری خواهد شد.

- مطالعه حاضر یا تحقیقات موسوی و همکاران (۱۳۹۷)؛ عنوان: بررسی نقش دینداری در اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه لرستان، کندوانی اصل و تقی لو (۱۳۹۴)؛ با عنوان: «بررسی رابطه ی دینداری و اعتماد اجتماع در میان دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، نیازآذری، عبداللهی و نیازآذری (۱۳۹۴)؛ عنوان «مقایسه میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان برحسب متغیرهای شخصی، نیکلاس برگزن (۲۰۱۷)؛ با عنوان «آیا دینداری اعتماد اجتماعی را تقویت می‌کند یا دلسرد می‌کند؟» همراستا است. در ادامه پیشنهاداتی که می‌توان ارائه داد:
  - ✓ مدیران و مسئولین دانشگاه‌ها برای افزایش اعتماد اجتماعی دانشجویان خودشان آموزش‌های لازم را ببینند و با استفاده از تجارب استادان دانشگاه و صاحب‌نظران در زمینه مفهوم و اهمیت مولفه‌های پابندی مذهبی و تاثیر آن بر اعتماد اجتماعی دانشجویان نظیر افزایش احساس صداقت میان دانشجویان از طریق تطابق و هماهنگی میان اعمال و گفتار با اعتقادات و گرایش‌های مذهبی و عدم تظاهر به رفتار و گفتاری که غیر از اصول و اعتقادات مذهبی است، تمامی تلاش‌های خود را بکار بگیرند.
  - ✓ یکی از عوامل تاثیر گذار بر روی اعتماد اجتماعی احساس تعلق جمعی است؛ بنابراین باید با ترغیب دانشجویان به شرکت در مراسم و مناسک مذهبی است، زیرا به نظر می‌رسد که عوامل مذکور در تقویت و بالا بردن اعتماد اجتماعی موثرند.
  - ✓ با توجه به پایین بودن سطح اعتماد اجتماعی دانشجویان رشته‌های فنی نست به دانشجویان انسانی پیشنهاد می‌شود که دانشجویان رشته‌های فنی از طریق فعالیت‌های فوق برنامه انجمن‌های علمی و فرهنگی دانشگاه خود زمینه آشنایی بیشتری با مفاهیم اجتماعی را پیدا نمایند.
  - ✓ مسئولین دانشگاهی بایستی خدمات و امکانات رفاهی دانشجویان را جدی گرفته و در جهت اعتماد سازی آنها به جامعه، بیش از پیش گام بردارند.
  - ✓ با توجه به اینکه استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی موجب تساهل فرهنگی و اجتماعی و در نتیجه افزایش اعتماد اجتماعی و بهره برداری از محتوای مذهبی شده است. پیشنهاد می‌شود که مسئولان در افزایش دسترسی به فضای مجازی در سطح ملی و دانشگاهی و همچنین تدارک برنامه‌هایی در راستای آموزش و بالا بردن سواد رسانه ای دانشجویان اهتمام بیشتری ورزند.

منابع و ماخذ

- آزاد ارمکی، تقی، (۱۳۸۳)، اعتماد اجتماع و جنسیت، بررسی تطبیقی اعتماد متقابل در بین دو جنبش، مجله انجمن جامعه شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۲۰
- آزاد ارمکی، تقی و کمالی، افسانه (۱۳۸۳) اجتماع، اجتماع و جنسیت بررسی تطبیقی اعتماد متقابل در بین دو جنس، تابستان ۱۳۸۳، شماره ۲

- ابراهیمی، قربانعلی و بابازاده بایی، علی و میرمحمدتبار، سید احمد (۱۳۹۴)، اعتماد اجتماعی و تشکل‌های دانشجویی: تبیین تجربی اعتماد اجتماعی دانشجویان عضو و غیرعضو تشکل‌های دانشجویی دانشگاه مازندران، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۲۶.
- اینگلهارت، رونالد؛ و همکاران (۱۳۸۲) امنیت اقتصادی و دگرگونی ارزشی. ترجمه: شهناز شفیق‌خانی. نامه پژوهش شماره‌های ۱۴ و ۱۵.
- باقریانی (۱۳۹۳)، پایان نامه با عنوان (رابطه دینداری با اعتماد اجتماعی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بهبهان)
- حاجیانی، ابراهیم و رضائی، علی اکبر و فلاح زاده، میرزا عبدالرسول (۱۳۹۱)، اعتماد اجتماعی به مدیریت شهری و عوامل موثر بر آن، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دوره اول، شماره ۲.
- دور کیم، امیل، صور ابتدایی حیات دینی به نقل از غلام عباس تونلی، جامعه شناسی دینی انتشارات سخن
- رابرتسون، یان (۱۳۷۲)، در آمدی بر جامعه، ترجمه حسین بهروان، مشهد موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸) آناتومی جامعه، مقدمه ای بر جامعه شناسی کاربردی، تهران، شرکت سهامی انتشار
- ریتزر، جورج (۱۳۷۹) نظریه‌های جامعه شناسی ترجمه احمد رضا غروی زاد. تهران: نشر ماجد، چاپ اول.
- سراج زاده، سیدحسین (۱۳۸۴). چالش‌های دین و مدرنیته. تهران طرح نو
- شارع پور، محمود (۱۳۸۰)، فرسایش سرمایه اجتماعی. پیامدهای آن، نامه انجمن جامعه شناسی، سال اول، شماره یک
- شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۱) دین، جامعه، عرفی شدن جستارهایی در جامعه شناسی، تهران نشر مرکز
- شریعتی، (۱۳۸۳) جامعه شناسی ادیان. تهران: بی تا.
- قالیبافان، سیدحسن (۱۳۹۴)، بررسی رابطه اعتماد اجتماعی و آمادگی برای توسعه اقتصادی مورد مطالعه: شهر بیرجند، فصلنامه مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان.
- قدیمی، مهدی (۱۳۸۶)، بررسی میزان اعتماد اجتماعی و عوامل موثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه‌های زنجان، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳.
- کندوانی اصل و تقی لو (۱۳۹۴)؛ با عنوان: « بررسی رابطه ی دینداری و اعتماد اجتماع در میان دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
- کیاکجوری، سعید و افراسیابی، حسین (۱۳۹۱) مطالعه اعتماد اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در میان دانشجویان، دوفصلنامه جامعه شناسی اقتصادی و توسعه، شماره ۲.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۶۳). ترجمه یوسف اباذری. تهران: انتشارات خوارزمی.
- محسنی تبریزی، علیرضا و معیدفر، سعید و گلابی، فاطمه (۱۳۹۰)، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی سال ۲۲، شماره پیاپی (۴۱)، شماره اول.
- موسوی و همکاران (۱۳۹۷)؛ عنوان: بررسی نقش دینداری در اعتماد و مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه لرستان
- نوابخش، مهرداد و پوریوسفی، حمید و میرآخوری، مژگان (۱۳۸۸) بررسی میزان پای بندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، پژوهش نامه علوم اجتماعی سال سوم شماره سوم.
- نیاز آذری، کیومرث و عبداللهی، محبوبه و نیاز آذری، مرضیه (۱۳۹۴) مقایسه میزان اعتماد اجتماعی دانشجویان برحسب متغیرهای شخصی (دانشجویان دوره کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد واحد ساری)، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، شماره ۲.
- ویلم، ژان پل (۱۳۷۷). جامعه شناسی ادیان. ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران: نشر تیان.

تحلیل جامعه شناختی رابطه بین اعتماد اجتماعی و پایبندی مذهبی دانشجویان / ۶۳

- هزارجریبی، جعفر، مروتی، نادر (۱۳۹۰)، عوامل موثر بر شکل گیری اعتماد اجتماعی مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه علامه طباطبائی و دانشگاه تهران، فصلنامه علمی پژوهشی برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، شماره ۷.
- همیلتون، مکلم (۱۳۷۷). جامعه شناسی دین. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان.

منابع انگلیسی:

- 1) Burgess , Nicholas (2017) , entitled does religiosity strengthen or discourage social trust
- 2) Dingemans, Ellen and Ingen, Van Erik (2015) Does Religion Breed Trust? A Cross-National Study of the Effects of Religious Involvement, Religious Faith, and Religious Context on Social Trust, Journal for the Scientific Study of Religion, Volume 54, Issue 4,pages 739-755.
- 3) Richard Traummüller Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions,*European Sociological Review*, Volume 27, Issue 3, 1 June 2011, Pages 346–363.
- 4) Tan,Jonathan.& Vogel, Claudia (2005). Religion and trust: an experimental study وDepartment of Economics. European University Viadrina. 15207 Frankfurt (Order). German.
- 5) Yinger,j (2007). Comparative Study of the Substructures of Religion Journal for the Scientifics Study of Religion.16 (1): 67-86